

ІНТЕР'ЄРНІ ТКАНИНИ РІВНЕНСЬКОГО ПОЛІССЯ: ТИПОЛОГІЯ ТА ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ

УДК 745.52 (477.81)

Ірина ЛОКШУК,

*викладач кафедри образотворчого та
декоративно-прикладного мистецтва
Рівненського державного гуманітарного університету,
пошукувач кафедри історії і теорії мистецтв
Львівської національної академії мистецтв,
м. Рівне, Україна*

Анотація. У статті аналізуються традиційні інтер'єрні тканини рівненського Полісся; проведена типологія та простежені художньо-стилістичні особливості текстильних виробів.

Ключові слова: інтер'єрна тканина, типологія, художні особливості.

Сформувавши протягом століть зразки матеріальної культури регіону, поліщуки забезпечували свої багатодітні родини всім необхідним у господарстві. Побутування тканин власного виробництва на теренах північної Рівненщини простежується до середини ХХ ст.

Так, до висвітлення особливостей художніх інтер'єрних тканин Полісся звертаються науковці І. Гургула, С. Сидорович, О. Дудар (надалі О. Нестер), Г. Курилович, Ю. Лащук, Т. Лупій, М. Селівачов, А. Українець. Поповнила сучасні дослідження монографія О. Никорак «Українська народна тканина ХІХ-ХХ ст. Типологія, локалізація, художні особливості» [3], перша частина якої зосереджена на дослідженні інтер'єрних тканин Західної України. Зважаючи на вагомість наукових досліджень зазначених науковців, проблематика типології та художніх особливостей інтер'єрних тканин рівненського Полісся спеціально не розглядалася, чим і зумовлений вибір тематики даної публікації.

Завдання статті: проаналізувати традиційні інтер'єрні тканини рівненського Полісся, провести типологію та простежити художньо-стилістичні особливості текстильних виробів.

Традиційні поліські інтер'єрні тканини різняться з-поміж інших регіонів країни використанням текстильного матеріалу (переважно лляного), за технологією виготовлення, художнім вирішенням (орнаментально-композиційним та колористич-

ним), функціональним призначенням тощо. Вивчаючи ткацтво рівненського Полісся, ми виділяємо рушники, скатертини, наволочки, покривала, доріжки.

Рушники. Щодо закономірностей композиційного вирішення декору рушників, найбільш традиційною орнаментальною схемою є тридільний уклад декору: центральна частина чиста, декоруються лише кінці виробу. Так, особливістю ляних рушників Марії Онищук з с. Світанок Корецького району, декор яких характеризується ритмом смуг на кінцях виробу, є видозмінювання орнаменту на кожному наступному рушникові, зберігаючи задану ткалею кольорову гаму – червоні, чорні, сині відтінки на сірому тлі. Друга орнаментальна схема рушників рівненського Полісся характеризується гладкотканими або дрібноузорними смугами, що перетинають повністю полотнище тканини. Третя – клітчастий уклад декору по усьому виробу, наприклад, рушник з с. Білка Березнівського району.

За призначенням С. Сидорович виокремлює три основні типи рушників: декоративні, побутово-гігієнічні та обрядові [4, с. 82]. Відповідно до орнаментального оздоблення і функціонального призначення Т. Лупій домоткані рушники умовно поділяє на побутово-господарські та обрядово-декоративні. Побутово-господарські оздоблювали досить скромно: кілька вузьких червоних гладкотканих або дрібноузорних смуг, часто тридільного укладу, на кінцях рушника [2, с. 10]. Обрядово-декоративні рушники відзначаються високим ґатунком полотна, багатством декору, виразним виявленням регіональної і локальної самобутності орнаментики, композиційних схем [2, с. 10-11].

Класичним типом декоративних рушників є «кілкові» рушники. Середню частину рушника складали, перевішували на кілках, спадаючі донизу кінці одягали на прутик, щоб повністю показати орнамент [4, с. 82]. «Кілкові» декоративні рушники Рівненщини мають здебільшого вузьку, видовжену форму. Їх орнамент розвивається на білому фоні полотна поперечними смугами, які залишають незначну частину білого поля. Панівний у забарвленні – червоний колір. Однотонність орнаменту оживляє ледве видна темно-синя смужка, на пізніших рушниках – чорна [4, с. 82].

Декоративність ахроматичних поперечносмугастих рушників з переливчастими світлотіньовими ефектами залежить від ширини білих та сірих смуг, ритму їхнього чергування та виразності структурного дрібнозористого малюнка. Він створюється

різновидами саржевого переплетення найчастіше у вигляді горизонтально спрямованих зигзагів. Своєрідними акцентами в них звучать переливи природних сірих та білих барв, на фоні яких приємно виблискує мереживо фактурних скісних пружків, зигзагів чи ромбиків, що рельєфно виступають [3, с. 442]. Також, характерною особливістю рушників рівненського Полісся є ритміка чергування білих чи сірих смуг по основі.

Особливою художньою досконалістю відзначались ткани рушники, виготовлені з сірих та вибілених лляних ниток перебірною технікою «під дошку» (в такому випадку ткали вдвох: хтось ткав, а хтось притримував дошку, щоб «не розкидалось»). Орнаменти з квітів і птахів, створені світлотіньовим ефектом, вкривали всю площину виробів. Таке ткання називали «в лузку» (с. Мутвиця, Зарічненський р-н) [5, с. 122].

Поліхромні поперечносмугасті рушники значною мірою споріднені з ахроматичними за величиною смуг, їхньою кількістю та ритмом укладу на площині виробу. Однак вони відрізняються від них уведенням обмеженої кількості насичених яскравих кольорів – домінуючого червоного (різної тональної насиченості) та підпорядкованого йому темно-синього або чорного [3, с. 443]. Це підтверджено виробами Березнівського району, рушниками з сіл Поліське, Богущі. Поширеним є композиційний прийом плавного переходу від групи смуг, сконцентрованих на вузьких кінцях, у бік центральної площини виробу, не заповненої кольоровими стрічками, – за рахунок поступового збільшення відстані між ними [3, с. 444]. До прикладу, таке композиційне рішення застосовує Ганна Леончук з смт. Володимирець, майстри з Сарненського та Корецького районів.

Домінуючим мотивом у геометричному орнаменті є ламана лінія. Простежуються такі закономірності її використання: ламана лінія присутня як єдиний і самодостатній мотив; дві зигзагоподібні лінії, що перетинаються, утворюють ромбічний ряд, який може ускладнюватися трикутниками, квадратами, розетами, формуючи складні орнаментальні комплекси (з досліджень Т. Лупій) [2, с. 12]. Композиційне вирішення рушників на основі поєднанням та чергування ромбів, трикутників, квадратів, розеток, які ритмічно розташовуються на кінцях виробу, яскраво відслідковується у творчості майстрів Сарненського району – Єфросинії Мельник і Федори Сороки з села Велике Вербче, Катерини Давидюк й Тетяни Колдун з села Бутейки, та Фекли Макаруч з села Озерці Володимирецького району.

Одним з осередків виготовлення традиційних поліських тканин на Рівненщині є село Крупове Дубровицького району. Дбаючи про збереження текстильних особливостей регіону, ткалі У. Кот, Н. Дем'янець, О. Придюк, Н. Рабчевська докладають зусиль над створенням рушників та інших виробів. Молоді майстрині Полісся в особі Галини Логощук з села Балашівка Березнівського району, зберігаючи традиції орнаментальної побудови тканин, збагачують кольорову палітру візерунка на рушниках.

Скатертини. При значній різноманітності художнього вирішення скатертин, можна виокремити дві основні групи виробів цього типу: прості (ахроматичні) та узорноткані (поліхромні), багатоваріантні за композиційною структурою [3, с. 342].

За способом виконання, що зумовлює орнаmentaцію, поліські скатерті поділяються на декілька видів: ткані чиноватим переплетенням з ускладненими композиціями в ромби і хвилясті лінії, в ромби посередині з крапкою, ромби в чергуванні з перехрестями тощо (за матеріалами О. Дудар) [1, с. 72]. Іншу групу складають скатерті, де перебором на основі в процесі ткання створюються ажурні орнаменти по їх площині, побудовані на чергуванні рельєфних і кольорових акцентів. Є ще скатерті «обсновані». Це вироби, які утворюються шляхом особливого комбінування основи, де поряд з білими по боках виступали нитки червоного кольору. В процесі ткання по краях скатерті постають смути червоного забарвлення. По кутах на чотирьох кінцях, де стикаються червоні нитки основи і піткання, утворюються барвисті акценти, які гармонійно поєднуються з червоно-білими відтінками із поздовжніх і поперечних смуг (з досліджень О. Дудар) [1, с. 72].

Поліські скатертини – «настілники» – ткали з високоякісного льону, утворюючи складні художні переплетіння. При золінні, багаторазовому пранні, висушуванні тканин на морозі, вибілюванні на сонці досягався ефект м'якості, білизни, полиску на скатертинах.

Ахроматичні поперечносмугасті скатертини належать до загальноновживаних виробів рівненського Полісся, до прикладу ткацтво м. Березне, с. Орлівка Березнівського району. Тло цих тканин заповнене позмінним поперечним чергуванням сірих та білих смуг різної ширини, виконаних саржевим переплетенням ниток основи та піткання, що створює ефект мерехтливої поверхні виробу. Поздовжні краї скатертин, як правило, перетинають червоною пряжею.

Клітчасті ахроматичні настільники притаманні для досліджуваної території Полісся. При тканні, здебільшого, застосовували саржеве переплетення ниток. Такого типу тканини акцентувалися в поздовжніх кінцях виробу групою горизонтальних червоних смуг, наприклад у виробках м. Березне.

Часто у побуті поліщуки застосовували білі лляні скатертини, прикрашені орнаментикою на вужчих кінцях виробу. Тут розташовували групу поперечних тонких червоних смуг, як це виявлено на тканинах з с. Хотин Березнівського району, с. Великі Межиричі Корецького району. Іноді майстри додавали вкраплення чорного кольору, це просліджується на скатерті з с. Моквин на Березнівщині.

Клітчасті одно і двохуточні скатертини – тип ахроматичних та поліхромних узорних виробів. Багатством і різноманітністю виділяються клітчасті композиції «у карти», «у косточки», «у кружки». Основу декору становлять неоднакові за величиною та формою прості геометричні елементи – квадратики і прямокутники, що формують узорні комплекси різної складності й густоти заповнення. З дрібних елементів створювали найдивовижніші комбінації шахових квадратних і видовжених по вертикалі та горизонталі прямокутних площин, які поєднані зі смужками чи стовпчиками такого ж вертикального або горизонтального спрямування. Іноді вони закомпоновані так, що загалом сприймаються як кола чи овали концентричної будови [3, с. 388]. До прикладу у скатертиних з с. Новий Корець та з с. Крилів Корецького району ахроматичний клітчастий уклад декору виробів на кінцях орнаментовано ритмом смуг червоного, оранжевого, чорного, зеленого, фіолетового кольорів.

З другої половини ХХ ст. у побуті поліщуків використовувалися скатерті, виготовлені з фабричної пряжі, при цьому розширюється кольорова палітра у порівнянні з ахроматичними тканинами кінця ХІХ – середини ХХ ст. Інколи при тканні майстри поєднували нитки домашнього та фабричного виробництва. Так, у кольорове рішення орнаментики скатертин Г. Леончук з смт. Володимирець вводить відтінки сірого різної насиченості, жовтого, то виробів біле, рідше – сіре. Художню схему тканин майстриня komponує на ритмічному повторі смуг, сформованих з кіл та овалів концентричної будови.

Для ткання скатертин використовують перебір, застосовуючи при цьому не більше двох-трьох кольорів, яким тчуть склад-

ні квіткоподібні мотиви. Такі скатерті зустрічаються у с. Мульчиці Володимирецького району.

Наволочки. На рівненському Поліссі до початку ХХ ст., в окремих селах до середини минулого віку, подушки та наволочки застосовувалися рідко. Замість них селяни під голову клали кожухи, свити, поношений одяг. З другої половини ХХ ст. і понині поліщуки при виготовленні наволочок використовують фабричну бавовняну тканину, для художньо-естетичного оздоблення виробу – вишивку.

Покривала. На Поліссі такі вироби називають рядна («радна», «радюжки», «рабі радна», «рабчуни», «раденки», «радюжки», «редна», «редна», «постілки», «постилки», «застилки») [3, с. 248], «кіліми», «кілімки», «килімки». Залежно від виду і якості сировини рядна можна виокремити на: валові, портяні та вовняні (за О. Никорак) [3, с. 248].

У композиціях смугастого типу відповідно до способу розташування виділяється декілька варіантів (за О. Дудар). Найбільш давні композиції характерні смугами, що повторюються щільними рядами, відмежовані один від одного вузькими перетичками – «сирітками». До прикладу, у Рокитнівському районі констатовано, що смуги укладаються щільнішими рядами [1, с. 75]. Крім цього, нескладна ритміка смуг просліджується у ряднах із смт. Рафалівка Володимирецького району, з села Крилів Корецького району.

Інший варіант компонування характерний тим, що дрібні кольорові смуги укладаються на тканині певними групами – «плашками». Плашки можуть складатися з трьох смуг, а також з більшої кількості шириною 20-25 см. Інтервали між плашками мають назву «поля», «стовпи». Компонування смуг має свої локальні особливості. Для Березнівського та Костопільського районів типовими є композиції широких смуг-плашок з широкими інтервалами між ними. Інтервали одноколірні, а плашки утворюють вузькі рядки багатобарвних смужок зі сміливим чергуванням теплих і холодних тонів [1, с. 75]. Таку композицію та колористику підтверджують тканини с. Моквин Березнівського району, смт. Рафалівка Володимирецького району, з с. Крилів Корецького району, с. Бутейки та с. Велике Вербче Сарненського району.

«Кілімки» рівненського Полісся характеризуються ритмом смуг різної товщини та тональної насиченості. У кольоровому вирішенні застосовують відтінки червоного, синього, зеленого, жовтого кольорів, використовується чорний. Тло виробу

зазвичай темне. На підтвердження – тканини Марії Радчишиної з смт. Рафалівка Володимирецького району. Такий тип «килімка» жителі краю звать «в райдугу», «в полосочку». Рядна «в райдугу» віддзеркалюють всі барви веселки, звідси, ймовірно, і пішла назва тканин. Крім основного призначення – застеляння постелі, рядна «у райдуги» часто використовували для оздобу стін та підлоги помешкання.

На рівненському Поліссі виготовляли рядна «в райдугу з колоском». Завдячуючи ефекту скручених ниток піткання, контрастних між собою по тону та кольору, створювався декоративний ефект візерунка колоска, як на тканинах з м. Березне, з с. Велике Вербче на Сарненщині.

Клітчасті покривала зустрічаються в с. Городище та с. Білка Березнівського району, серед різновиду ряден Сарненського району. Схеми розташування горизонтальних, як і вертикальних, вузьких стрічок та ширших площин, варіантність їхнього співвідношення в клітчастих поліських ряднах співзвучні з темпоритмами смугастих виробів [3, с. 251]. Забарвленню клітчастих тканин притаманне поєднання, переважно, двох кольорів.

Значно багатшими за декором і складнішими за технікою ткання є перебірані багаторемізні узорні поліські рядна, виткані технікою двохуточного перебору «під дошку», «набирання», «у виклади», «у перебори» [3, с. 251]. Так, мотив восьмипелюсткових розет, який часто зустрічається у тканинах рівненського Полісся, використовують при тканні Василина Ващеня та Ганна Булан з с. Мульчиці Володимирецького району, Ганна Леончук з смт. Володимирець, Єфросинія Мельник з с. Велике Вербче Сарненського району.

Окрім геометричних, застосовують і стилізовані рослинні мотиви – розети, ромбовидні та хрещаті фігури, вазони, а також зооморфні й антропоморфні зображення (птахи, людські фігурки тощо) [3, с. 254]. Такі композиції просліджуються у тканинах К. Давидюк і Т. Колдун з с. Бутейки Сарненського району, Г. Леончук з смт. Володимирець, Г. Булан із с. Мульчиці Володимирецького району.

У 1980-1990-х роках щораз більшого поширення набувають на Поліссі перебірані рядна зі замкненими (у вигляді медальйонів) композиціями, в яких виділяються основна центральна площа і краї, що обрамляють її з усіх боків. Орнаментальні площини середини полотнища й облямівки створені zde-

більшого з одних і тих же геометричних і стилізованих рослинних мотивів, які укладені за подібною схемою, а різняться лише за масштабом [3, с. 254]. До підтвердження, покривало з яскраво вираженим композиційним центром та підпорядкованими йому стилізованими рослинними елементами у виконанні Єфросинії Мельник з с. Велике Вербче Сарненського району та рядно з колекції Сарненського історико-етнографічного музею.

Доріжки. Сировиною для ткання доріжок слугувала лляна, конопляна, рідше вовняна пряжа найнижчої якості. Часто майстрині застосовують вузькі стрічки тканини, що замінюють нитки, до прикладу ткацтво Володимирецького та Сарненського районів. У другій половині ХХ ст. почали використовувати і нитки текстильних підприємств. Орнамент доріжок рівненського Полісся характеризується поперечним почерговим ритмом смуг, застосовується теж асиметричний уклад декору. Інколи бічні сторони виробу обрамляли поодинокими або спареними вузькими поздовжніми смугами, як у доріжках з с. Мульчиці Володимирецького району.

Тканинам останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. притаманне довільне колористичне вирішення, яке залежало від наявності у господині пряжі. Часто у хідниках зустрічається імпровізація ритму, тону, кольору. Зокрема, традиції поліського ткацтва просліджуються у доробку Ганни Лашти з м. Корець. На одній із доріжок майстриня використовує пряжу сірих відтінків різної насиченості, в іншій – застосовано поєднання фарбованого льону жовто-коричневого та червоного кольорів.

Певної виразності декору в таких непретензійних (з мистецької точки зору) виробках досягають також за рахунок структури і фактури, створеної полотняним, репсовим варіантами чиноватого переплетення, а також різницею в товщині ниток основи і підткання. Завдяки уточним прокидкам неоднакової товщини смужок і ниток, які поперемінно чергуються, формується рельєфна поверхня у вигляді поперечних нерівномірних за шириною рубчиків, які дещо збагачують та урізноманітнюють монотонне полотнище хідника, надають йому більшої привабливості й декоративності. Скручуванням різних, часом контрастних за кольором ниток чи стрічок (з порізаних тканин чи одягу) на підткання ткалі також досягали додаткового ефекту меланжу [3, с. 460].

Отже, проведений аналіз традиційні інтер'єрних тканин рівненського Полісся, здійснена типологія та виділені худож-

ньо-стилістичні особливості дають нам підстави виокремити текстильні вироби регіону як одне з важливих явищ декоративно-прикладного мистецтва країни. Народний майстер завжди йшов за матеріалом, розкриваючи красу його фактури і кольору, дотримуючись при виконанні виробу декоративності, конструктивності та орнаментальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудар О. Художнє ткацтво Полісся / О. Дудар // Народні художні промисли України. Збірник наукових праць / Редактор Ю. Гошко. – К.: Наукова думка, 1979. – С. 69-78.
2. Луній Т. Рушники Західного Полісся кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. (Технологія. Семантика. Художні особливості): Автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства / Т. Луній. – Львів, 2002. – 20 с.
3. Никорак О. Українська народна тканина ХІХ-ХХ ст. Типологія, локалізація, художні особливості. Частина І. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України) / О. Никорак. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2004. – 584 с.
4. Сидорович С. Художня тканина західних областей УРСР / С. Сидорович. – К.: Наукова думка, 1979. – 156 с.
5. Українець А. Матеріали експедиційного обстеження Зарічненського району у 80-90-ті роки ХХ ст. / А. Українець // Західне Полісся: історія та культура. Випуск ІІ / Редактор-упорядник А. Українець. – Рівне: Видавець О. Зень, 2006. – С. 120-128.

INTERIOR TEXTILE OF RIVNE POLISSIA: TYPOLOGY AND ARTISTIC PECULIARITIES

Iryna LOKSHUK,

*instructor of the department of pictorial and decorative and applied art,
Rivne State Humanitarian University,
competitor of the chair of history and theory of arts,
Lviv National Academy of Arts,
Rivne, Ukraine*

Annotation. *Traditional interior fabrics of Rivne Polissia are analysed in the article; typology is carried out and artistic and stylistic features of textile products are observed.*

Key words: *interior fabric, typology, artistic features.*